

فصل چهارم

اروپا در قرون وسطا و عصر جدید

قرون وسطا

درس
۱۵

منطق و فلسفه طراحی درس

ایران در طول تاریخ کهن خود ارتباط و پیوندهای سیاسی، اقتصادی، فکری و فرهنگی گسترده‌ای با کشورها و ملت‌های اروپایی داشته است و بدون مطالعه تاریخ این کشورها، درک تغییر و تحولات تاریخ ایران دشوار و در مقطعی ناممکن خواهد شد. قرون وسطا مقطعی خاص از تاریخ اروپا با ویژگی‌های سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی است. مطالعه و بررسی تاریخ این دوره، به خصوص جنگ‌های صلیبی، به دانش‌آموزان کمک می‌کند تا اهمیت، زمینه‌ها و علل تاریخی بروز تحولی عظیم مانند رنسانس را که وضعیت فکری، فرهنگی، سیاسی و اجتماعی ملل اروپایی را دگرگون ساخت و تمدن جدید غربی را شکل بخشید، به خوبی درک کنند.

هدف‌ها و انتظارات

■ هدف کلی

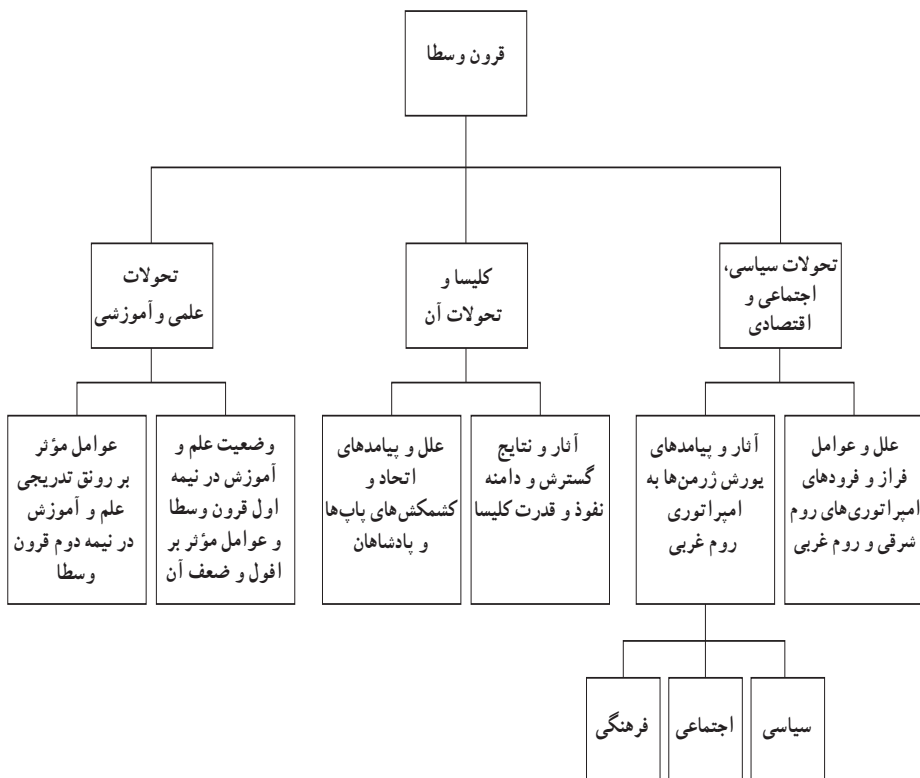
دانش‌آموزان با جست‌وجو، گردآوری و بررسی شواهد و مدارک، علل، آثار و پیامدهای مهم‌ترین تحولات سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی اروپا را در دوران قرون وسطا شناسایی و تجزیه و تحلیل کنند.

■ هدف‌های جزئی

- کاوش در موضوع فتح قسطنطنیه توسط سلطان محمد فاتح و تهیه گزارش علمی درباره آثار و پیامدهای سیاسی فتح این شهر
- شناسایی و تحلیل آثار و پیامدهای سیاسی، اجتماعی و فرهنگی یورش ژرمن‌ها به اروپا
- توصیف و تشریح تأثیر و نقش سیاسی شارلمانی بر تاریخ اروپا
- ارزیابی و تحلیل عوامل و دلایل گسترش و تثبیت نظام فتودالی در اروپا
- تجزیه و تحلیل علل، عوامل و آثار و پیامدهای جنگ‌های صلیبی
- ارزیابی موقعیت کلیسا و شناسایی ابزارهای مورد استفاده کلیسا برای گسترش و تحکیم موقعیت خود
- تشریح عوامل مؤثر بر رونق فعالیت‌های علمی و فرهنگی در نیمه دوم قرون وسطا

■ انتظارات عملکردی

- انتظار می‌رود دانش‌آموزان بتوانند با جست‌وجو، سنجش و بررسی شواهد و مدارک تاریخی :
 - سرنوشت متفاوت دو امپراتوری روم غربی و روم شرقی را در اوایل قرون وسطا با ذکر دلیل توضیح دهند.
 - با استفاده از منابعی که دبیر معرفی می‌کند درباره فتح قسطنطنیه توسط سلطان محمد فاتح عثمانی تحقیق و گزارشی درباره پیامدهای سیاسی آن تهیه کنند.
 - پیامدهای سیاسی و اجتماعی یورش ژرمن‌ها را به اروپا و سقوط امپراتوری روم غربی فهرست کنند و تأثیرات شاخص شارلمانی را بر تاریخ اروپای غربی در قرون وسطا شرح دهند.
 - عوامل و دلایل گسترش و تحکیم نظام فتودالی را در اروپا در قرون وسطا بیان کنند.
 - علل، عوامل، نتایج و پیامدهای اقتصادی و فرهنگی جنگ‌های صلیبی را تجزیه و تحلیل کنند.
 - موقعیت دینی، فرهنگی و سیاسی کلیسا و ابزارهایی را که برای گسترش و تحکیم نفوذ خود استفاده می‌کرد، شناسایی و ارزیابی کنند.
 - دلایل اتحاد و درگیری پاپ‌ها و پادشاهان را در قرون وسطا استنباط کنند.
 - عوامل مؤثر بر رونق فعالیت‌های علمی و فرهنگی اروپاییان را در نیمه دوم قرون وسطا بیان کنند.

فصل چهارم کتاب به موضوع تاریخ اروپا در قرون وسطا و دورهٔ رنسانس و عصر جدید اختصاص دارد. پیش از ورود به تدریس درس ۱۵، ضرورت دارد دوره‌بندی پنج‌گانهٔ تاریخ اروپا (تاریخ جهان) در صورت امکان با استفاده از نمودار خط زمان مرور شود و سپس به اختصار و خیلی کوتاه تصویری روشن از ویژگی‌ها و تغییر و تحولات کلی دوره‌ای از تاریخ که در این فصل به آن پرداخته می‌شود به دانش‌آموزان ارائه شود. این مقدمه، یقیناً تأثیری مثبت بر آمادگی ذهنی فراگیران برای شروع یادگیری فصل دارد.

فعالیت ۱

یکی از هدف‌های شاخص آموزشی برنامهٔ درسی تاریخ، توجه دادن مخاطبان به تغییرات و دگرگونی‌های عمده‌ای است که مبنایی برای تقسیمات زمانی و دوره‌بندی‌های تاریخی شده است. این فعالیت به دانش‌آموزان کمک می‌کند با بازخوانی دستاوردهای برجستهٔ تمدن یونان و روم باستان بر پایهٔ آنچه در کتاب تاریخ ۱ فراگرفته‌اند، بر تغییر و تحولات مهم و اساسی‌ای که در دورهٔ قرون وسطا در کشورهای اروپایی به وقوع پیوست، متمرکز شوند. فراگیران را راهنمایی کنید که دستاوردهای بزرگ تمدن یونان و روم باستان را به صورت طبقه‌بندی شده در ابعاد سیاسی (شیوه و سیستم‌های مدیریت سیاسی در یونان و روم باستان)، علمی و آموزشی (مراکز آموزشی و دانشمندان بزرگ و آثار مشهورشان)، هنر و معماری (آثار و بناهای باشکوه و معروف) بیان کنند.

فعالیت ۲ و ۳

هدف از طراحی این دو فعالیت، ارزیابی تغییر و تحولات سیاسی اروپا در سده‌های نخست قرون وسطا از طریق خوانش نقشه‌های تاریخی است. برای اجرای دقیق و کامل این فعالیت‌ها، نقشهٔ سیاسی یا اطلس جغرافیایی کنونی اروپا را به دانش‌آموزان نشان دهید و از آنان بخواهید با تطبیق آنها با نقشه‌های تاریخی مندرج در صفحه‌های ۱۶۲ و ۱۶۳، به پرسش‌های فعالیت‌ها پاسخ مناسب دهند.

فعّالیت ۴

محتوای این فعّالیت مربوط به وضعیت و شرایط اجتماعی و اقتصادی حاکم بر سرزمین‌های اروپایی تحت حاکمیت نظام فئودالیسم در دورهٔ قرون وسطا است. یقیناً دانش‌آموزان با خواندن متن فعّالیت، ارزیابی و شناختی دقیق‌تر و کامل‌تر از وضعیت اجتماعی اروپاییان در دوران حاکمیت نظام فئودالی پیدا خواهند کرد. نکتهٔ محوری این متن، مسئلهٔ به رسمیت شناختن حقوق افراد در چارچوب‌های قانونی در تاریخ اروپا است. این مسئله از جملهٔ تفاوت‌های شاخص تاریخ اروپا با تاریخ شرق از جمله تاریخ میهن ما ایران به شمار می‌رود. در سرزمین‌ها و کشورهای اروپایی حتی در عصر تاریک قرون وسطا نیز مناسبات اجتماعی، سیاسی و اقتصادی همواره به واسطهٔ قانون، تنظیم می‌شد. قانون ممکن بود تبعیض‌آمیز و ناعادلانه باشد، اما در هر صورت مبنایی مشخص و مکتوب برای حل و فصل امور به حساب می‌آمد و عموماً مانع رفتارهای دل‌بخواهی افراد و نهادها می‌شد. بر اساس همین قانون بود که اگر یک سرف از ملک اربابی فرار می‌کرد، ارباب حق داشت او را مجبور به بازگشت به ملک خود سازد، اما اگر سرفِ فراری یک سال و یک روز در شهر می‌ماند و ارباب در پی او نمی‌رفت، قانوناً فرد آزادی محسوب می‌شد و ارباب دیگر نمی‌توانست او را مجبور به کار در ملک خود کند.

فعّالیت ۵

یکی از ویژگی‌های دورهٔ قرون وسطا، تلاش بی‌وقفهٔ کلیسای کاتولیک برای گسترش نفوذ خود و تسلط بر ابعاد مختلف زندگی اروپاییان بود. کوشش پاپ‌ها برای گسترش حوزهٔ نفوذ و قدرت خود به عرصهٔ سیاست و حکومت، موجب رقابت و درگیری‌هایی دنباله‌دار میان کلیسا و برخی از شاهان و فرمانروایان اروپایی شد. از جملهٔ این نزاع‌ها می‌توان به منازعهٔ شدید پاپ بونیفاس هشتم با فیلیپ چهارم پادشاه فرانسه در اواخر قرن ۱۳م اشاره کرد. بیانیهٔ پاپ مذکور در توجیه اینکه چرا نهاد سیاست باید تابع کلیسا باشد و چرا زمامداران باید از پاپ فرمانبری کنند، ارزش و اعتبار فراوانی در تاریخ اندیشهٔ سیاسی قرون وسطا دارد و سندی ارزشمند در موضوع اختلاف و درگیری میان کلیسا و نهاد سیاست محسوب می‌شود. بخش‌هایی از این بیانیه در این فعّالیت درج شده تا دانش‌آموزان با مطالعه و بررسی آن، ارزیابی و تحلیلی منطقی از دلایل و علل منازعهٔ درازمدت پاپ‌ها و پادشاهان اروپایی ارائه کنند.

منطق و فلسفه طراحی درس

رנסانس به معنای تجدید حیات است و منظور از آن، تولد دوباره تمدن کهن یونانی – رومی است که در دوران هزار ساله قرون وسطا (۵۰۰ – ۱۵۰۰م) مورد غفلت و فراموشی قرار گرفته بود. این تجدید حیات، نخست از اواسط سده ۱۴م، در میان طبقات فرهیخته دولت شهرهای ایتالیایی به شکل روحیه و تفکری تازه بر پایه نگرش انسان گرایانه (اومانیزم) و دنیادوستی ظهور کرد و سپس در مناطق شمال اروپا به ویژه پروس (آلمان بعدی) به صورت گرایش به اصلاحات دینی گسترش یافت. رنسانس موجب تغییرات مهم فکری، هنری، اقتصادی، سیاسی و مذهبی عمیقی در میان جوامع و ملت های اروپایی شد و زمینه ظهور تمدن جدید غربی را فراهم آورد. از منظر آموزشی و برنامه درسی، مطالعه ابعاد، جنبه ها و آثار مختلف تغییر و تحولات عصر رنسانس، به دانش آموزان کمک می کند زمینه ها و علل تاریخی شکل گیری استعمار اروپایی و بروز انقلاب های بزرگ سیاسی و صنعتی سده های ۱۷ و ۱۸م، که اروپا و جهان را متحول کرد، بشناسند. به عبارت دیگر مطالعه و کاوش در خصوص رنسانس، فرصتی ایجاد خواهد کرد تا فراگیران درباره چگونگی و روند بروز و ظهور تمدن جدید غربی تأمل و تفکر کنند.

هدف ها و انتظارات

■ هدف کلی

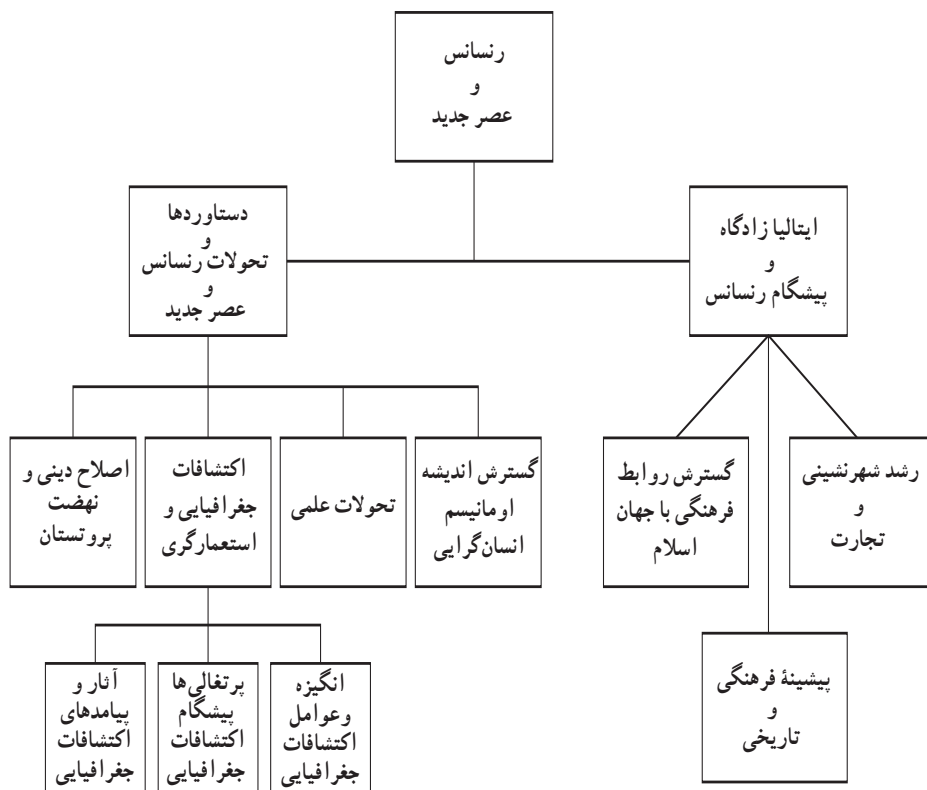
دانش آموزان با جست و جو و بررسی شواهد و مدارک، چگونگی شکل گیری رنسانس و تحولات و نتایج آن را، تجزیه و تحلیل خواهند کرد.

■ هدف‌های جزئی

- شناسایی و تحلیل زمینه‌ها و علل بروز رنسانس در ایتالیا
- شناسایی و تجزیه و تحلیل عوامل ظهور رنسانس
- ارزیابی و تحلیل نقش رشد شهرنشینی و تأثیرات آن بر رنسانس
- شناسایی علل و تأثیرهای گسترش روابط فرهنگی با جهان اسلام بر رنسانس
- توصیف مهم‌ترین آثار و نتایج دستاوردها و تحولات رنسانس و عصر جدید
- تجزیه و تحلیل علل، آثار و نتایج اکتشافات جغرافیایی
- ارزیابی و تحلیل آثار و نتایج نهضت اصلاحات دینی (پروتستان)

■ انتظارات عملکردی

- انتظار می‌رود دانش‌آموزان بتوانند با جست‌وجو، سنجش و بررسی شواهد و مدارک تاریخی :
- زمینه‌ها و عوامل ظهور رنسانس را بیان کنند.
 - آثار و نتایج رشد شهرنشینی و تجارت را در ظهور رنسانس تجزیه و تحلیل کنند.
 - نقش جهان اسلام را در ظهور تحولات رنسانس ارزیابی و قضاوت کنند.
 - دستاوردها و تحولات مهم عصر رنسانس را ارزیابی و تجزیه و تحلیل کنند.
 - انگیزه و عوامل اکتشافات جغرافیایی را شرح و توضیح دهند.
 - علل و آثار و نتایج نهضت پروتستان را تحلیل و تفسیر کنند.

مرور فعالیت‌ها

فعالیت «بحث و گفت‌وگو» صفحه ۱۷۳

دگرگونی‌های فکری و فرهنگی نشئت یافته از رنسانس – اندیشه نوزایی و تجدید حیات فرهنگ و تمدن یونان و روم باستان – زمینه گذار جامعه اروپایی از قرون وسطا به عصرجدید را فراهم آورد و باعث ایجاد تغییر و تحولاتی اساسی در جنبه‌های مختلف زندگی اروپاییان شد و در نهایت تمدن جدید مغرب‌زمین را بنیان نهاد.

آثار و نشانه‌های بروز رنسانس را به شکل‌های مختلف در نیمه دوم قرون وسطا می‌توان مشاهده کرد. در بُعد اجتماعی، گسترش شهرنشینی و فرار کشاورزان از ملک‌های فئودال‌ها؛ در بُعد سیاسی، پیدایش پادشاهی‌های قدرتمند و ایستادگی آنان در مقابل تلاش کلیسا و پاپ برای نظارت و تسلط بر نهاد سیاست؛ در بُعد اقتصادی، توسعه تجارت داخلی و بین‌المللی که ملازم گسترش شهرنشینی بود؛ و در بُعد علم و آموزش، گسترش مدارس و دانشگاه‌ها در سرتاسر اروپا و توجه به رشته‌ها و علوم تجربی و ریاضی.

فعالیت ۱

زمینه‌ها و علل پدیده‌های مهم و بسیار تأثیرگذار تاریخی، همچون رنسانس از جمله هدف‌های آموزشی ارزشمند کتاب درسی به شمار می‌روند. با توجه به اینکه اساس تفکر رنسانس بر اندیشه تجدید حیات فرهنگ و ارزش‌های یونان و روم باستان استوار بود، پرسش کلیدی این است: اروپاییانی که طی سده‌های متمادی در قرون وسطا، فرهنگ مذکور را به فراموشی سپرده بودند، چگونه دوباره به آن دسترسی یافتند و در پی تجدید حیاتش برآمدند؟

فعالیت ۱ بدین منظور طراحی شده که دانش‌آموزان درباره این پرسش کلیدی، مطالعه و کاوش کنند. آنان را تشویق کنید دو متن مرتبط با این فعالیت را به دقت بخوانند و پس از همفکری به پرسش‌های آن پاسخ درخور دهند. انتظار می‌رود فراگیران با انجام این فعالیت بتوانند ارزیابی مستدل و منطقی از نقش عالمان و دانشمندان مسلمان در آشنایی اروپاییان با فرهنگ یونان و روم باستان ارائه کنند.

فعالیت ۲

آموزش و پرورش یکی از عرصه‌هایی بود که تحت تأثیر تفکر رنسانس و اندیشهٔ انسان‌گرایی برآمده از آن، قرار گرفت. پیشگامان و اندیشمندان عصر رنسانس آرا و نظریات جدیدی در خصوص رسالت و هدف‌های تعلیم و تربیت، روش‌های آموزش، رشته و مواد آموزشی عرضه کردند و زمینه‌ساز دگرگونی چشمگیری در این حوزه شدند. این آرا حتی برای تحلیل و نقد وضعیت کنونی آموزش و پرورش در کشور ما نیز می‌تواند سودمند باشد.

در این فعالیت، دو متن، یکی دربارهٔ دیدگاه یکی از پیشگامان تعلیم و تربیت در عصر رنسانس، و دیگری در خصوص موضوع و مواد آموزشی آن عصر، انتخاب و درج شده تا دانش‌آموزان با مطالعه و بررسی آنها، هدف‌ها و مواد درسی تعلیم و تربیت در دورهٔ رنسانس و جایگاه درس تاریخ در مجموعهٔ محتوای آموزشی آن دوره را استنباط و تحلیل کنند.

فعالیت ۳

شیوهٔ برخورد و رفتار اروپاییان با ساکنان سرزمین‌های کشف شده و تحت استعمار در دورهٔ جدید، موضوعی مهم و درخور تأمل و توجه جدی است. در فعالیت ۳، بخشی از خاطرات (اعترافات) یکی از اروپاییان دربارهٔ رفتار ظالمانه و خشونت‌آمیز هموطنانش با مردمان بومی یکی از سرزمین‌های مستعمره نقل شده تا فراگیران ضمن کسب اطلاعات جدید و دانش‌افزایی، درخصوص منشأ و علت چنین رفتارهایی تأمل و تفکری کرده باشند.

فعالیت ۴

نهضت اصلاح دینی (پروتستان) آثار و پیامدهایی گسترده و عظیم، نه تنها برای اروپا و جهان مسیحیت، بلکه فراتر از آن داشت. کشیش مارتین لوتر آلمانی، از پیشگامان و رهبران نهضت پروتستان به شمار می‌رود. نظریات او که در ۹۵ اصل تنظیم شده بود، به شدت پایه‌های کلیسای کاتولیک و مبانی فکری و اعتقادی آن را به لرزش درآورد، یکی از اسناد مهم تاریخی محسوب می‌شود و ارزش و اهمیت مطالعات فوق‌العاده‌ای دارد.

در این فعالیت، چند اصل از اصول بیانیهٔ لوتر نقل شده تا دانش‌آموزان با راهنمایی و هدایت دبیر، ابعاد تأثیر آن را بر موقعیت کلیسای کاتولیک، شخص پاپ و به‌طور کلی جامعهٔ اروپایی ارزیابی و تحلیل کنند.